4.1 Eesti elektrituru areng ja turu avanemisega kaasnev kasu

Eesti esimene elektrimajandust reguleeriv seadus oli Energiaseadus, mis võeti Riigikogus vastu 1997. aasta juunis (joonis 17). Seadusega reguleeriti kütuse- ja energiaturgu ning kütuse- ja energiamajanduse riiklikku järelevalvet. Eesti elektrimajandust hakati täpsemalt reguleerima 2003. aasta veebruaris, mil võeti vastu elektrituruseaduse esimene versioon. Sellega kehtestati esimest korda tururegulatsioon – toodi sisse bilansihalduse ja bilansihalduri mõiste. Suures osas oli seaduse koostamise aluseks Põhjamaades (eelkõige Soomes) kasutusel olev praktika.

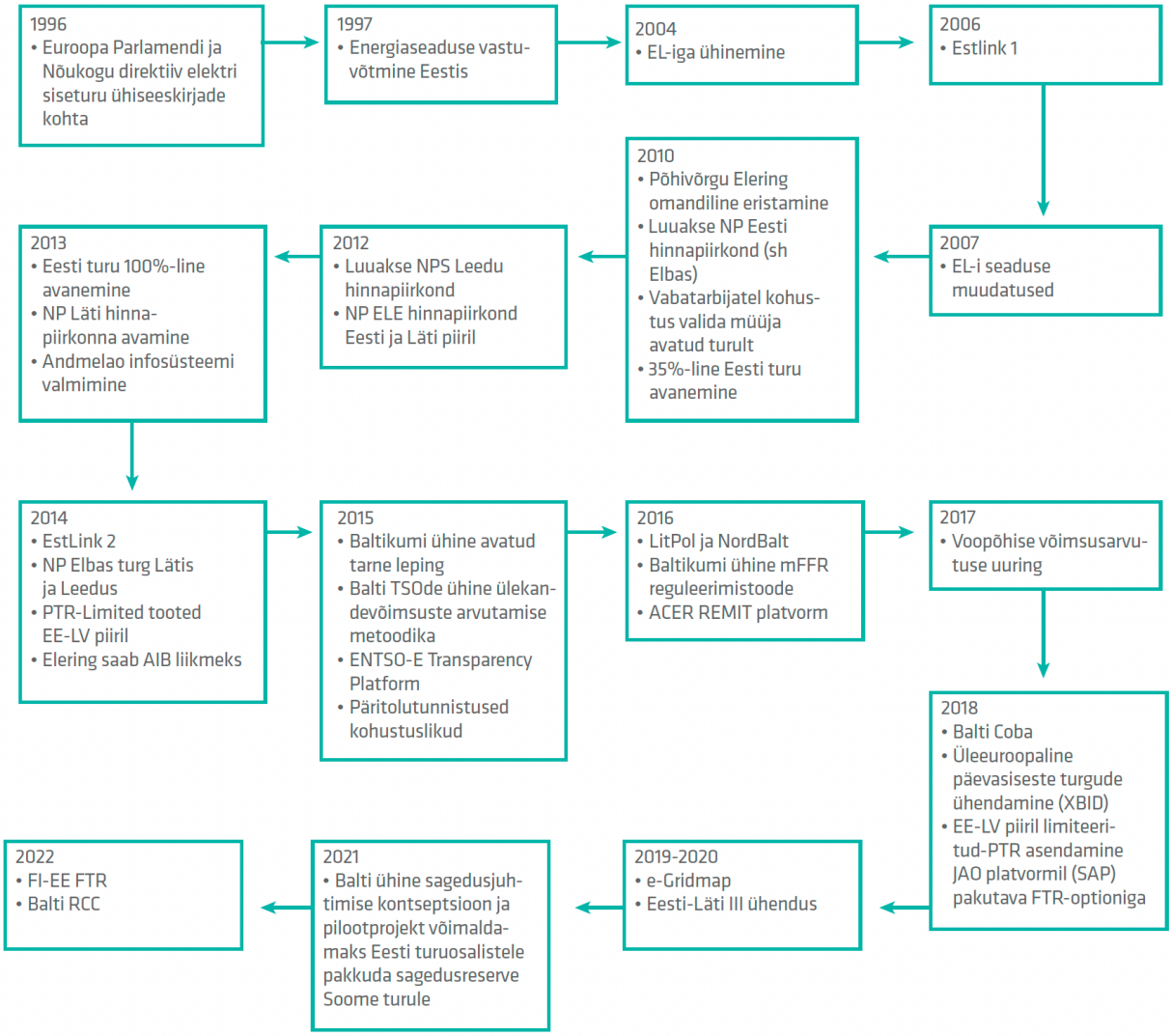

Joonis 17 Olulisemad etapid elektrituru arengus

Eesti tootjad said alles 2007. aasta mais tegeliku võimaluse oma toodangut müüa enda valitud turuosalisele/bilansihaldurile ja seda kahepoolselt kokkulepitud hinnaga. See oli esimene samm avatud elektrituru suunas – Eesti seadust muudeti vastavalt Euroopa Liidu II energiapaketile.

Vastavalt EL-i direktiivile 2003/54/EÜ oli Eestile tehtud elektrituru avamiseks erand. Erandi kohaselt pidi Eesti avama oma elektrituru 35% ulatuses alles aastaks 2009 ning kõikidele tarbijatele aastaks 2013. Eestile antud üleminekuperioodi põhjendused olid eelkõige ebapiisav konkurentsitase (oli vaid ükssuurtootja – Eesti Energia), ebapiisavad ühendused (EstLink 1 ei olnud isegi veel mitte plaanimisel), restruktureerimata põlevkivisektor, samuti Vene elektritarnete ja Ignalina tuumajaama potentsiaalne hinnakonkurents Eesti tootjaile. Alates 2009. aastast oli

vabatarbijatel (tarbija, kes kasutab elektrienergiat tarbimiskohas kalendriaasta jooksul ühe või mitme liitumispunkti kaudu vähemalt 2 GWh aastas) õigus osta elektrienergiat avatud turult, kuid elektrituruseadus lubas vabatarbijatel jätkuvalt elektrienergiat osta ka reguleeritud tariifidega. Kuna reguleeritud tariifid olid toona turuhinnast madalamad, ei ostnud vabatarbijad elektrienergiat avatud turult. Alates 1. aprillist 2010 tekkis vabatarbijatel seadusest tulenev kohustus valida endale elektrienergia müüja ainult avatud turult. Seda kahepoolsete lepingute alusel või 2010.a märtsist Põhjamaade elektribörsi NORDPOOL Eesti hinnapiirkonnast. 2013. aasta jaanuarist avanes elektriturg juba 100 protsenti ja sellest alates ei määra elektri hinda enam Konkurentsiamet, vaid see tekib avatud turu tingimustes.

Tähtis on märkida, et Elering eraldati põhivõrguettevõtjana Eesti Energia kontsernist 2010. aasta 27. jaanuaril, et tagada kõigi osapoolte võrdne kohtlemine süsteemihalduri poolt. Alates 2010. aasta maikuust on Elering aktsiaselts, mille omanikuks on riik.

Kuidas elektrituru avanemine tõi kasu nii tarbijatele, tootjatele kui ka ühiskonnale ja regioonile laiemalt, on võimalik otsese mõjuna hinnata mitmete metoodikate ja arvutusmudelite abil. Turumudelitest on täpsemalt juttu peatükis 3.

Tootjatele on elektriturg võimalus toodetud elektrienergiat müüa. Toimiv turg koos läbipaistva hinnakujundusega annab omakorda aluse nii investoritele kui ka tootjatele pikemaajaliste investeerimisotsuste tegemiseks. Tarbijatele on elektriturg võimalus osta elektrit lisaks kahepoolselt kokkulepitud tingimustele ka elektribörsilt, mis tagab turuhinna läbipaistvuse. Reeglina ei lähe tarbija ise otse elektribörsile kauplema, vaid kasutab selleks elektribörsil juba tegutsevate avatud tarnijate ehk müüjate teenuseid. Eleringile kui põhivõrguettevõtjale tähendab elektriturgvajadust teha pingutusi selle nimel, et integreerida turuplats teiste turgudega; see tähendab eelkõige otsuste tegemist uute riikidevaheliste ühenduste ehitamiseks, koostööd jaotusvõrguettevõtjate ja elektribörsidega ning teiste Eleringile pandud süsteemihalduri kohustuste täitmist. Lisaks tähendab elektrituru avamine Eleringile võimalust kasutada turupõhiseid lahendusi süsteemiteenuste pakkumisel (reservide ostmine, reguleerimine).

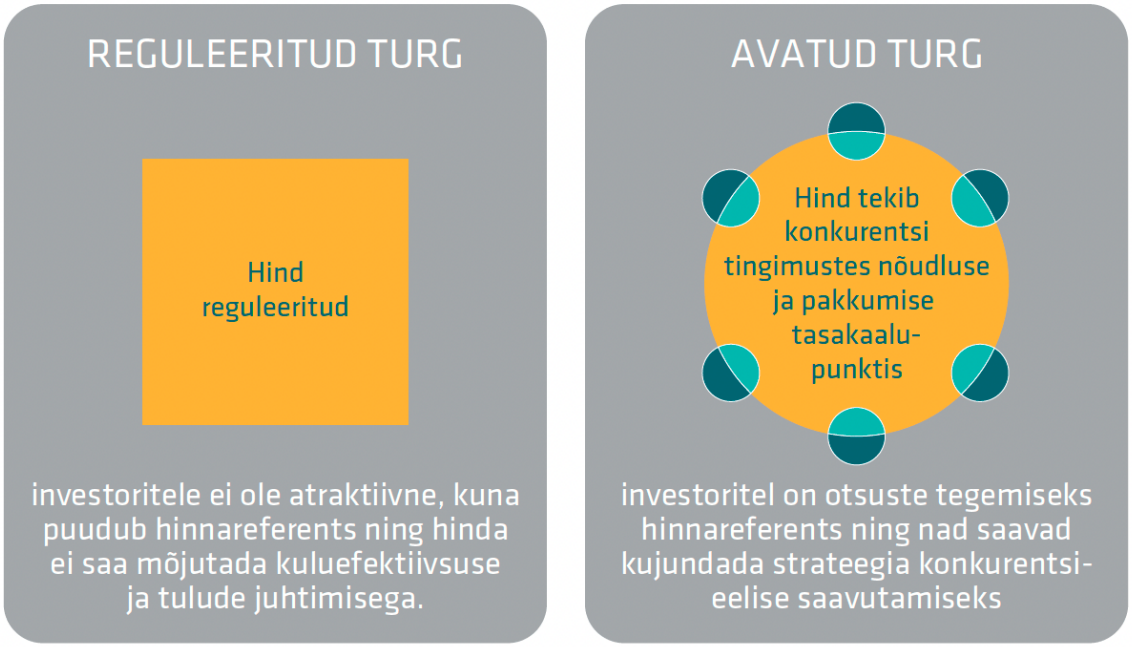

Joonis 18 Reguleeritud ja avatud turu erinevused

Turu avanemisega kaasneb ka kaudne kasu, mis hõlmab põhiliselt varustuskindlust, turujõu piiramist ja hinnaefektiivsust.

Varustuskindluse all mõistetakse energiamajanduses peamiselt kütuste tarnekindlust, tootmise ja nõudluse vahelist tasakaalu ning võrkude töökindlust. Varustuskindluse hoidmine vajalikul tasemel on riigipõhiselt kulukas, kuid koostöös teiste Euroopa riikidega on võimalik saavutada ühiskonnale oluline rahaline sääst. Elektri varustuskindlus on seejuures kütustest kõige olulisema mõjuga, sest elektrivarustuseta on raskendatud ka teiste energiaallikatega varustuse tagamine. Elektri varustuskindluse tagamiseks on tarvis kindlat varustatust elektritootmises kasutatavate kütustega, töökindlat ülekande- ja jaotusvõrku, piisavaid tootmisvõimsusi, piisavalt välisühendusi naaberriikidega ning toimivat elektriturgu. Eesti ühiskonna ja majanduse arengule on oluline, et investeeringud varustuskindluse tagamiseks oleksid efektiivsed ega oleks liialt koormavad ega pärsiks arengut.

Turujõud kirjeldab seda, milline on turul tegutseva ettevõtte roll turuhinna kujunemisel ehk üks ettevõte on võimeline oma tegevusega mõjutama turuhinda. Perfektse konkurentsi kontseptsiooni järgi on kõigi äriühingute eeldatav turujõud null

ehk iga turul tegutsev firma peab leppima kehtiva turuhinnaga, ilma võimaluseta seda kontrollida. Tegelikkuses on aga paljudel turgudel ettevõtteid, kes omavad turujõudu kuni monopoolse võimuni. Üks võimalus turujõudu omava ettevõtte ärihuvide ohjeldamiseks on turu geograafiline laiendamine. Elektriturgudel saab turuplatsi laiendada õigeaegsete investeeringute kaudu piiriülestesse elektriühendustesse, tagades võrdse juurdepääsu kõigile, kes ülekandevõimsusi soovivad kasutada. Seetõttu on tähtis ülekandevõrkude tegelik eraldamine tootmisest ja müügitegevusest, muidu ei ole võrdsuse printsiipi võimalik rakendada.

Erinevad elektritootmisviisid süsteemi eri osades võimaldavad suurendada hinnaefektiivsust, sest hind peegeldab nõudluse ja pakkumuse suhet. Mida kõrgem on piiriüleste ühenduste läbilaskevõime, seda stabiilsem on hind ühendatud turgudel. Näiteks Norra-Rootsi hüdroenergial põhinev süsteem stabiliseerib Taani mandriosa soojusjaamadel ja tuulikutel põhineva süsteemi. Hüdrojaamadel põhinev süsteem ühtlustab päeva ja öö hinnaerinevusi ning soojusjaamadel põhinev süsteem toetab hinnaerinevuste vähendamist veevaese ja -rikka aasta vahel.